

DET VÅRAS FÖR POLITIKEN

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Den 11 september 2001 har kommit att leva sitt eget liv. Mycket snart efter terrorhändelserna i New York och Washington blev datumet ett slags mantra, en vattendelare mellan förr och nu. Världen hade på ett avgörande sätt förändrats då de kapade planen flög in i tvillingtornen på Manhattan och i Pentagon. Och världen blev också i många avseenden annorlunda. Under de närmaste följande månaderna ställdes många konferenser in, det internationella resandet minskade drastiskt och den redan svaga ekonomiska konjunkturen blev ännu sämre. Samtidigt lanserade USA:s president kriget mot den internationella terrorismen och började under hösten bombningarna av Afghanistan, tillhållet för den förmodade initiativtagaren till terroråden den 11 september. Hela händelseutvecklingen kom under lång tid att dominera massmediernas innehåll och därmed präglade den internationella bilden av hösten 2001.

När man skall redovisa tendenser i svensk opinion går det givetvis inte att bortse från händelserna den 11 september. SOM-undersökningen genomfördes huvudsakligen under oktober och november, under en period då frågorna om den internationella terrorismen stod högst upp på den politiska dagordningen. Överhuvudtaget blev det en höst där politiska frågor var centrala och då kraven på politiskt ledarskap accentuerades, medan näringslivet kämpade i motvind och marknaden saknade framtidstro. Men det vore fel att påstå att de stämningar som rådde kan återföras enbart på vad som hände internationellt. Efterdyningarna av IT-branschens kraftgång med telecomföretaget Ericssons stora problem var annat som hade betydelse.

I ljuset av höstens händelseutveckling har vi valt att kalla årets SOM-bok *Det våras för politiken*. Titeln alluderar på den serie biografier, från 1970- och 1980-talen, som regisserades av den amerikanske regissören och skådespelaren Mel Brooks och som i Sverige fick namn som *Det våras för sheriffen*, *Det våras för Frankenstein* och *Det våras för Hitler*. Brooks genre var parodin, där han i en skrattpiegel skrev om historien genom att lyfta fram vad som 'verkligt hände'.

Syftet med vår framställning är på intet sätt att i Mel Brooks anda parodiera politiken. Så roliga är vi inte. Vad vi däremot vill göra är att fördjupa oss i frågan om politikens återkomst. Vad var det egentligen som hände i opinionen hösten 2001? Hur kan den internationella terrorn ha påverkat svenska folkets bedömningar av politik och samhälle? Finns det anledning att anta att olika politiska institutioner efter decennier av opinionsmässig försvagning återfått något av sin forna tyngd?

Även om vi valt att formulera titeln som ett påstående är det viktigt att tänka in ett frågetecken. För den som arbetar med opinions- och medianalyser finns en ständig

risk att ryckas med av kortsiktiga trender. Det är därför nödvändigt att även pröva motbilder och analysera hur den kortsiktiga opinionen förhåller sig till långsiktiga trender. Resultaten från våra studier reflekterar medborgarnas föreställningar om sin och samhällets situation. Liksom samhällsdebattörernas bilder är medborgarnas föreställningar beroende av samhällsklimatet, men medborgarnas bilder står till en del för ett underifrånperspektiv – eller år 2001 snarare för ett utifrånperspektiv.

I detta inledande kapitel gäller analysen de övergripande tendenserna. På samma sätt som tidigare år gör vi det genom att lyfta fram ett antal exempel på trender som på ett översiktligt sätt speglar förändringstendenser i politik och samhälle hösten 2001 – mot bakgrund av opinionsutvecklingen i Sverige under de gångna femton åren.

Viktiga samhällsproblem i Sverige

Förändringarna i omvärlden hade en mycket liten påverkan på medborgarnas bedömningar av vad som var de viktigaste politiska problemen i Sverige hösten 2001. Bedömningarna bygger på en öppen enkätfråga som ställts på samma sätt i SOM-undersökningarna sedan 1987. Svarspersonerna kunnat uppge upp till tre samhällsproblem; genomsnittspersonen anger knappt två (tabell 1).

Tabell 1 Medborgarnas viktigaste frågor 1987 – 2001 (procent)

Fråga	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Sjukvård	14	21	22	24	20	19	22	18	15	25	35	30	41	39	41
Utbildning/kultur	12	9	12	10	11	9	4	8	7	10	22	34	38	35	37
Pensioner/äldre	10	10	16	13	16	14	16	12	10	17	19	15	21	23	22
Sysselsättning	15	6	2	7	39	49	59	58	51	42	50	51	28	14	14
Invandring/flyktingfrågor	7	8	11	14	13	19	25	12	14	13	10	8	13	12	13
Lag och ordning	20	13	38	11	15	8	9	11	25	14	13	15	16	15	12
Sveriges ekonomi	8	10	9	32	24	39	29	32	24	10	7	9	7	6	9
Miljö	48	62	46	32	38	19	17	20	27	10	10	9	4	9	9
Skatter	7	9	14	13	6	3	2	3	2	4	6	7	5	8	7
Socialpolitik	3	5	3	6	9	7	5	6	6	7	4	17	6	7	6
Familj/barnomsorg	6	9	8	8	7	8	9	6	4	6	7	7	5	7	6
Religion/moral	1	4	3	2	2	2	1	2	3	5	2	2	3	4	4
EU/EMU	1	3	3	7	6	11	9	15	7	3	3	4	3	4	3
Infrastruktur/kommunikationer	1	1	1	2	1	0	0	1	0	0	1	1	1	2	2
Jordbruks- regionalpolitik	2	2	2	1	3	1	1	0	0	0	1	1	1	1	2
Offentlig sektor/privatiseringar	3	2	2	4	2	3	2	2	3	7	2	2	2	2	1
Energi/kärnkraft	7	6	8	11	1	2	2	1	2	2	2	2	2	0	1
Antal svarande	1672	1642	1578	1582	1573	1889	1557	1704	1707	1779	1754	3561	3503	3546	3638

Kommentar: Samtliga personer som besvarat enkäten ingår i procentbasen.

Sjukvård och skola är sedan slutet av 1990-talet de två helt dominerande frågorna i medborgarnas ögon. De har båda ökat med ett par procentenheter mellan 2000 och

2001. Också den svenska ekonomin nämns något oftare som samhällsproblem 2001 än 2000, men ligger fortfarande långt under de mycket höga andelar som redovisades under första hälften av 1990-talet. Ett annat område som idag ligger betydligt lägre än för femton år sedan är miljön: år 2001 är andelen som nämner miljön som problem 9 procent – samma andel som 2000, medan andelen 1987 var 48 och valåret 1988 hela 62 procent. Lag och ordning uppfattas som ett relativt sett något mindre viktigt samhällsproblem 2001 än 2000 – 12 respektive 15 procent. Det är dock i stort sett samma nivå som lag och ordning haft sedan andra hälften av 1900-talet.

Det är således svårt att relatera några av utvecklingstendenserna när det gäller svenska samhällsproblem till den internationella händelseutvecklingen hösten 2001. Möjligen kan den något ökade uppmärksamheten för samhällsekonomin och den motsvarande minskningen för frågor om lag och ordning i Sverige kunna reflektera omvärldstendenserna, men den samlade problembilden i Sverige har inte påverkats. Konkret var det endast 1 procent som på den öppna frågan nämnde terrorism som ett problem i SOM-studien 2001. Något fler nämnde olika försvars- och säkerhetspolitiska frågor (3 procent).

Men det är klart att terrorattacken i USA väckte oro även i Sverige. På en sluten fråga om olika saker som kunde tänkas vara oroande inför framtiden angav hela 60 procent att terrorism var mycket oroande i SOM-studien 2001. Motsvarande andel var endast 27 procent år 2000. Terrorism var det enskilda hot bland de tio som ingick i SOM-undersökningen 2001 som oroade klart flest människor. År 2000 kom terrorism på fjärde plats.

Men oron för terrorism nådde ändå inte en rekordhög nivå i SOM-studien 2001. Andelen svarspersoner som angav terrorism som mycket oroande var 65 procent år 1986; det år när statsminister Olof Palme mördades på öppen gata i Stockholm.

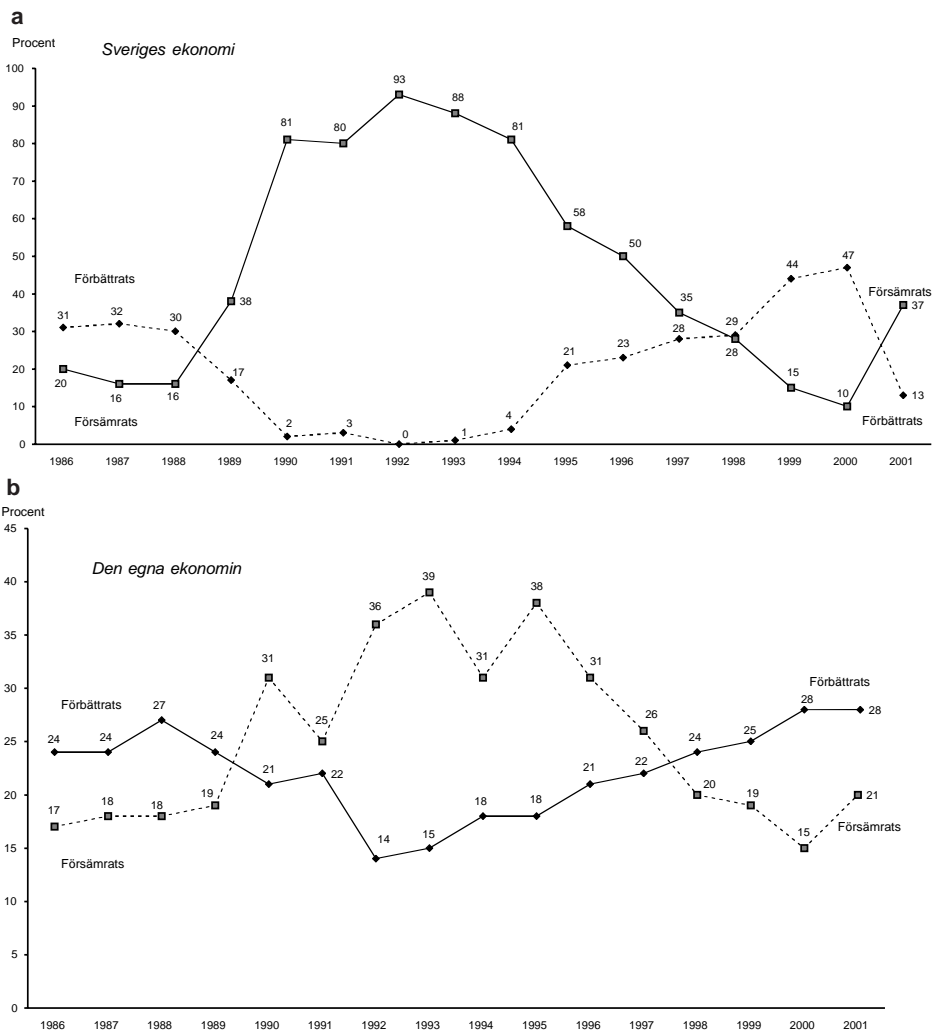
Omkastning i synen på ekonomin

Från och med andra hälften av 1990-talet har bedömningen av den svenska samhällsekonomin blivit alltmer positiv. Hösten 1998 var det fler som bedömde att den svenska ekonomin hade förbättrats än som ansåg att den hade försämrats, år 2000 såg nästan samtliga att samhällsekonomin hade blivit bättre eller att den var på samma nivå som tidigare; endast tio procent menade sig se en försämring. Det var de bästa siffror som uppmätts i någon SOM-undersökning och därmed klart över de positiva siffrorna från slutet av 1980-talet. Vi karakteriserade då Sverige som ett välsignat land.

Hösten 2001 har ekonomibedömningarna förändrats kraftigt och kurvorna på nytt kastats om (figur 1a). Andelen som upplever en försämring av den svensk ekonomin har ökat från 10 till 37 procent samtidigt som de som upplever en förbättring minskat från 47 till 13 procent. Omkastningen mellan 2000 och 2001 är den största någonsin mellan två enskilda år i SOM:s mätningar. Förändringen var nästan lika stor mellan 1989 och 1990, men då var det redan en trend på gång som reflekterade den försämrade konjunkturen. Även med den kraftiga omkastningen mellan 2000 och 2001 är

dock andelen som anger försämring mycket begränsad i jämförelse med situationen i början av 1990-talet. De dystra ekonombedömningarna 2001 kan givetvis vara ett tillfälligt resultat influerat av terrorattackerna i New York. Men det är också möjligt att de reflekterar de ökade problemen för storföretaget Ericsson som hösten 2001 blev tydliga. Ett antal andra frågor som ställts specifikt om svensk industri tyder på att den ökade tveksamheten om samhällsekonomin kan ha en inhemsk förklaring.

Figur 1 Allmänhetens bedömning av hur den svenska ekonomin respektive den egna ekonomiska situationen har utvecklats under det senaste året: andel som anser att ekonomin förbättrats respektive försämrats 1986-2001 (procent)

Samhällsekonomiska bedömningar har ofta en politisk resonansbotten. Hösten 1994 strax efter Bildtregeringens avgång var det framförallt bland borgerliga sympatisörer som det gjordes en positiv bedömning av hur svensk ekonomi hade utvecklats. Efter 1995 har det däremot främst varit socialdemokrater som uppfattat att det skett en förbättring. År 2001 finns det också vissa partiskillnader i bedömningen. Andelen bland socialdemokratiska sympatisörer som menar att den svenska ekonomin har försämrats var 35 procent mot 50 procent bland moderater.

Oavsett vad som ligger bakom tveksamheten om samhällsekonomin visar det sig att medborgarnas syn på hushållsekonomins utveckling endast förändrat sig marginellt. Mellan 1999 och 2000 ökade andelen som anger en förbättring av den egna hushållsekonomin från 25 till 28 procent och 2001 är andelen kvar på samma nivå. Det finns dock en uppgång i andelen som säger sig fått en försämring i hushållsekonomin från 15 till 21 procent.

Tabell 2 Bedömning av den egna ekonomiska situationen jämfört med för 12 månader sedan (procent)

	Förbättrats	Ungefär densamma	Försämrats	Summa procent	Antal svar
Alla	28	51	21	100	3 460
<i>Kön</i>					
Män	29	51	20	100	1 714
Kvinnor	27	52	21	100	1 745
<i>Ålder</i>					
15–29 år	44	36	20	100	655
30–49 år	36	48	16	100	1 159
50–64 år	23	55	22	100	970
65–85 år	4	69	27	100	674
<i>Partisympati</i>					
v	34	46	20	100	382
s	27	52	21	100	1 202
c	20	61	19	100	193
fp	28	47	25	100	134
m	30	52	18	100	672
kd	28	52	20	100	332
mp	24	54	22	100	113
<i>Subjektiv klass</i>					
Arbetare	27	51	22	100	1 464
Jordbrukare	14	64	22	100	84
Tjänsteman	31	52	17	100	858
Högre tjänsteman/ akademiker	35	47	18	100	489
Företagare	25	53	22	100	273

Kommentar: Resultaten kommer från Riks-SOM-undersökningen 2001. Procentbasen utgörs av dem som besvarat frågan.

När det gäller bedömningar av hushållsekonomin har det oftast saknats ett entydigt partipolitiskt mönster i svaren. I 2001 års studie gäller detsamma. Uppfattningarna om den egna ekonomins förändring ser i allt väsentligt likadan ut oavsett partitillhörighet. Politiska skillnader reflekterar till en del en inverkan från olika sociala faktorer. Det är inte oväntat en relativt hög andel bland yngre personer som tycker att hushållsekonomin har förbättrats (44 procent), medan andelen bland pensionärer är relativt låg (4 procent). Mera intressant är emellertid den ökade sociala differentieringen. Andelen som uppger sig ha fått en bättre hushållsekonomi är högre i tjänstemanna- än i arbetarfamiljer. Den ekonomiska differentieringen ökar i Sverige.

Tabell 3 Bedömning av den egna ekonomiska situationen 12 månader framåt (procent)

	Förbättras	Ungefär densamma	Försämras	Summa procent	Antal svar
Alla	23	62	15	100	3 440
<i>Kön</i>					
Män	25	61	14	100	1 705
Kvinnor	22	62	16	100	1 734
<i>Ålder</i>					
15–29 år	43	48	9	100	651
30–49 år	31	58	11	100	1 157
50–64 år	14	68	18	100	959
65–85 år	4	73	23	100	671
<i>Partisympati</i>					
v	29	56	15	100	380
s	23	62	15	100	1 198
c	18	69	13	100	193
fp	21	61	18	100	133
m	26	61	13	100	668
kd	17	67	16	100	331
mp	36	52	12	100	111
<i>Subjektiv klass</i>					
Arbetare	23	62	15	100	1 453
Jordbrukare	11	70	19	100	84
Tjänsteman	21	64	15	100	857
Högre tjänsteman/ akademiker	30	58	12	100	491
Företagare	27	56	17	100	271

Kommentar: Resultaten kommer från Riks-SOM-undersökningen 2001. Procentbasen utgörs av dem som besvarat frågan.

Även de ekonomiska framtidsbedömningarna är övervägande pessimistiska. Andelen som tror att samhällsekonomin kommer att försämras är många gånger större än

andelen som tror på en förbättring, 45 respektive 6 procent. Det som främst utmärker 2001 års mätning är den låga andelen som tror på en förbättring av svensk ekonomi. I likhet med tidigare är det föga oväntat sympatisörer till regeringspartiet som är minst pessimistiska: bland socialdemokratiska sympatisörer är andelen som tror på försämring 39 procent. Bland moderaternas sympatisörer är det flera som ser dystert på ekonomins utveckling (53 procent).

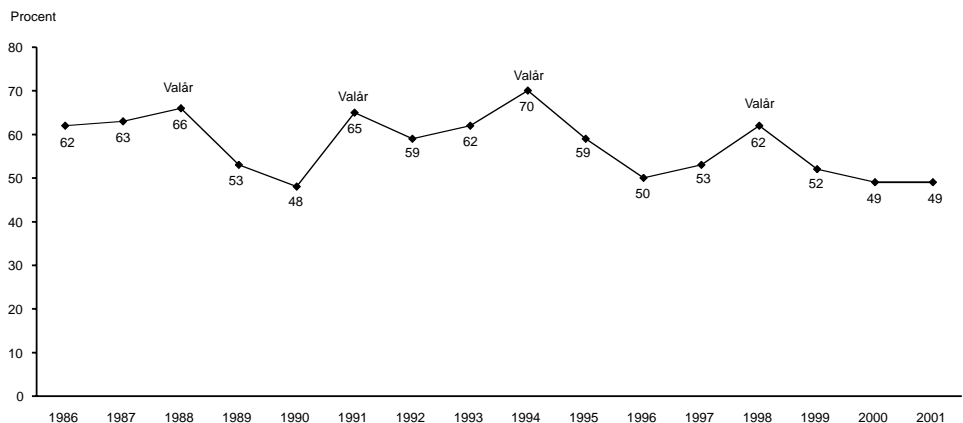
I fråga om den personliga hushålls ekonomin är framtidsbedömningen 2001 ungefär på samma nivå som 2000: cirka 23 procent tror på förbättring, cirka 15 procent på försämring och 62 procent på att det inte skall ske någon större förändring (tabell 3). Det sociala mönstret är detsamma som tidigare. Det är den ekonomiskt välsituerade övre medelklassen som har den mest optimistiska framtidsstron.

Stabilt för partierna men uppåt för demokratin

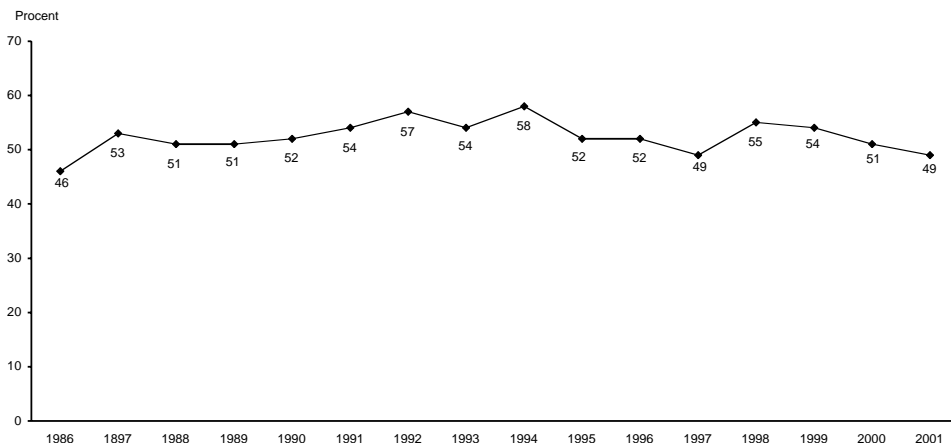
Kraven på politiska åtgärder, oavsett om det gäller internationell terrorism eller ett försvagat näringsliv, kunde kanske förväntas leda till ett större engagemang för de politiska partierna. Det borde finnas en vilja att sluta upp kring det parti man sympatiserar med och det politiska intresset borde rimligen öka. Men så är inte fallet utan andelen som är övertygade partianhängare ligger på samma nivå 2001 som 2000, som var den näst lägsta siffran på partiövertygelse som uppmätts i SOM-undersökningarna (figur 2).

Figur 2 Medborgarnas grad av partiövertygelse 1986-2001 (procent)

fråga: (till personer som uppgivit sig sympatisera med något politiskt parti): "Anser du dig vara en övertygad anhängare av detta parti?" **Svarsalternativ:** "Ja, mycket övertygad; ja, något övertygad; nej".

Kommentar: Resultaten visar andelen personer som svarat *mycket* eller *något övertygad*. Samtliga svarspersoner ingår i procentbasen.

Figur 3 Andel personer som uppger sig vara mycket eller ganska intresserade av politik 1986-2001 (procent)

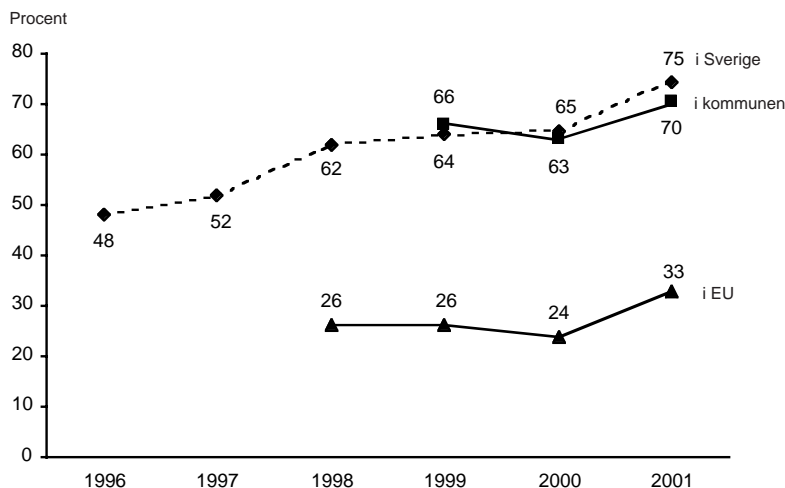
Kommentar: Samtliga svarspersoner utgör procentbasen.

Visserligen kompliceras bilden av att medborgarnas partiövertygelse följer en elektoral cykel. Partiövertygelsen ökar under valår, när partier och politiker anstränger sig att gå väljarna till mötes, och sjunker under mellanvalsperioderna när väljarkontaktarna är mer sporadiska (Holmberg, 1993). Men utifrån den elektorala cykeln skulle vi också ha väntat oss en viss uppgång ett år före ett val på det sätt som skedde 1993 och 1997.

Inte heller det politiska intresset ökar, utan fortsätter den minskning som inleddes 1999 (figur 3). Resultatet tyder således inte på att det i någon högre grad våras för partipolitiken utan att det trots allt finns fortsatt stöd för den långsiktiga trenden på ett avtagande partipolitiskt engagemang.

Partiernas problem är dock inte detsamma som att demokratin har problem. Andelen personer som anger att de är nöjda med hur svensk demokrati fungerar är bland den högsta i EU. Dessutom har förtroendet för demokratin ökat på alla nivåer. I 2001 års SOM-studie förklarade 75 procent av svarspersonerna att de var mycket eller ganska nöjda med det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige, vilket är en ökning med 10 procentenheter i jämförelse med 2000. Intressant är att det rör sig om en ökning från en redan hög och stabil nivå de senaste två åren, medan nivån låg klart lägre tidigare.

Också inställningen till demokratin i den egna kommunen och inom EU har ökat med med nästan tio procentenheter och uppnår de högsta siffrorna hittills i SOM-mätningarna. Mycket tyder på att resultaten generellt skall tolkas som ett vaktslående om demokratin i en hotad situation. Liknande svarsmönster har också noterats när det gäller hur förtroendet för olika samhällsinstitutioner har utvecklats över tid (se Holmberg och Weibulls kapitel om institutionsförtroende i denna volym).

Figur 4 Nöjd med hur demokratin fungerar (procent)

Kommentar: Resultaten visar andel som svarar *mycket* eller *ganska nöjd*. Övriga svarsalternativ är inte särskilt nöjd och inte alls nöjd. Personer som besvarat frågan ingår i procentbasen.

Slutsatsen är således att medborgarnas eget politiska engagemang inte ökade under hösten 2001, men att uppslutningen kring politiken som sådan och tilltron till politiska institutioner ändå ökade.

Fortsatt ideologisk stiltje...

Som vi flera gånger framhållit har den ideologiska vänster-högerorienteringen sedan mitten av 1990-talet kännetecknats av mycket små förändringar och tendensen kvarstår 2001 (se Holmbergs kapitel om den politiska mitten). Det har varken blåst klar vänster- eller klar högervind i opinionen. I mätningen 2001 var det ännu en gång nästan exakt samma andel som placerade sig ideologiskt till höger som till vänster. Stiltjen står i kontrast till den högervåg som hade sin topp 1991 och den vänstervåg som var som högst 1994.

Också i fråga om ideologisk orientering finns en viss valårseffekt. Det framträder i att andelen som placerar sig till vänster ökar under valåren. Tre av de fyra valåren i SOM-undersökningarnas tidsserie ligger andelen vänsterorienterade högst, även under perioden av ideologisk stiltje efter 1995. Det fjärde valåret – 1991 – bröts den nedåtgående tendensen för vänsterorientering och ersattes av en kraftig uppgång. Det finns därför anledning att tro att 2002 års mätning kommer att visa en uppgång för andelen som placerar sig till vänster om mitten.

...men uppåt för partiledarna

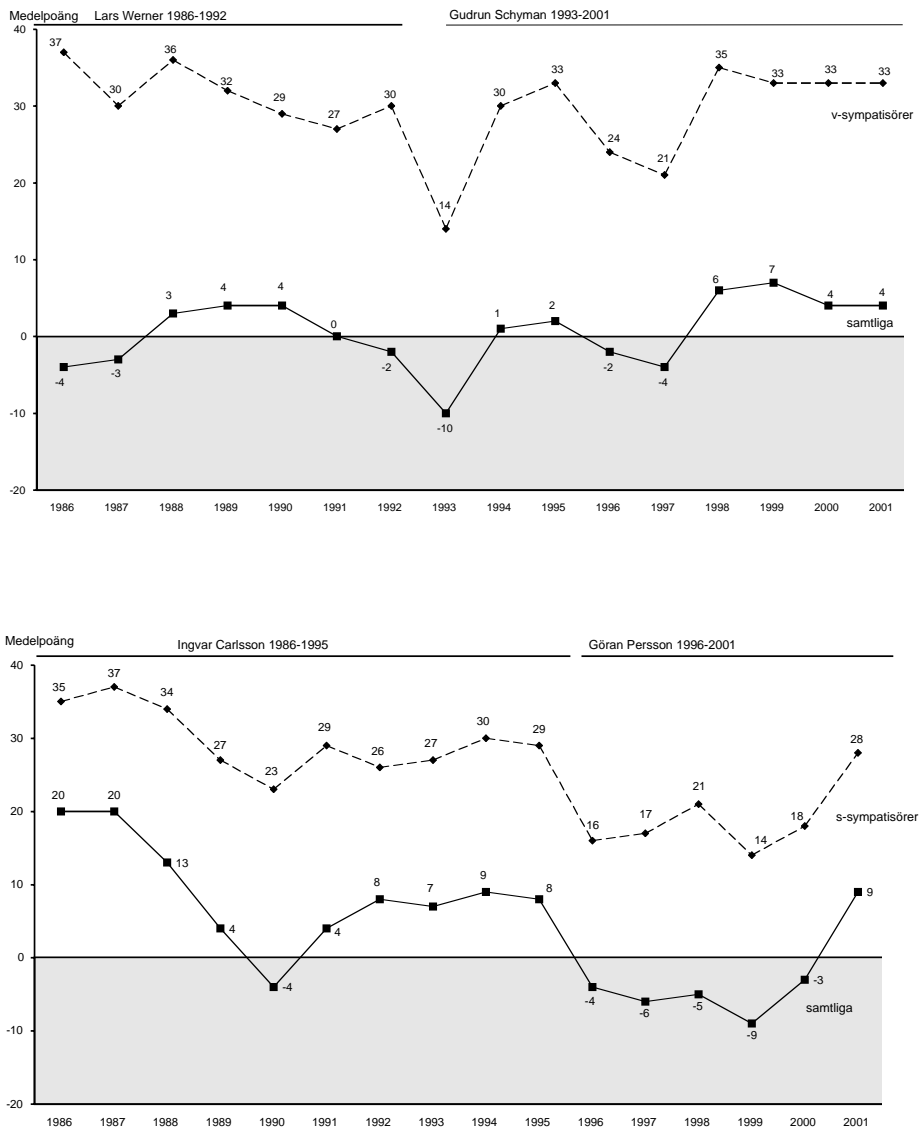
Svenska partiledare är mycket välkända. I SOM-studien 2001 mätte vi för första gången kännedomen om partiledarna. Svarspersonerna fick explicit möjligheten att ange om de kände till de efterfrågade partiledarna, precis som vi gjort sedan länge i våra mätningar av lokala politiker (Holmberg 2002). Och sedan fick svarspersonerna uppge hur mycket de uppskattade de partiledare de sade sig känna till.

De i tjänsten äldsta partiledarna (Persson, Schyman och Svensson) var kända av 97 till 99 procent av de svarspersoner som besvarade enkätfrågan. De nya partiledarna Lundgren och Olofsson visade sig ännu så länge vara något mindre välkända; 92 respektive 82 procent angav att de kände till dem. Miljöpartiets båda språkrör var däremot okända för bra nära en majoritet av svenska folket. Endast 55 procent kände till Lotta Nilsson-Hedström. Matz Hammarström var ännu mer okänd. Endast 48 procent visste vem han var.¹

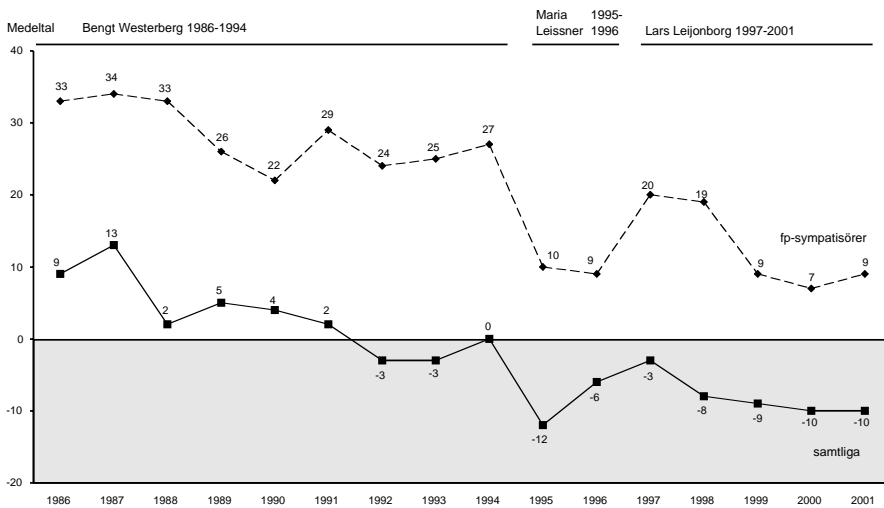
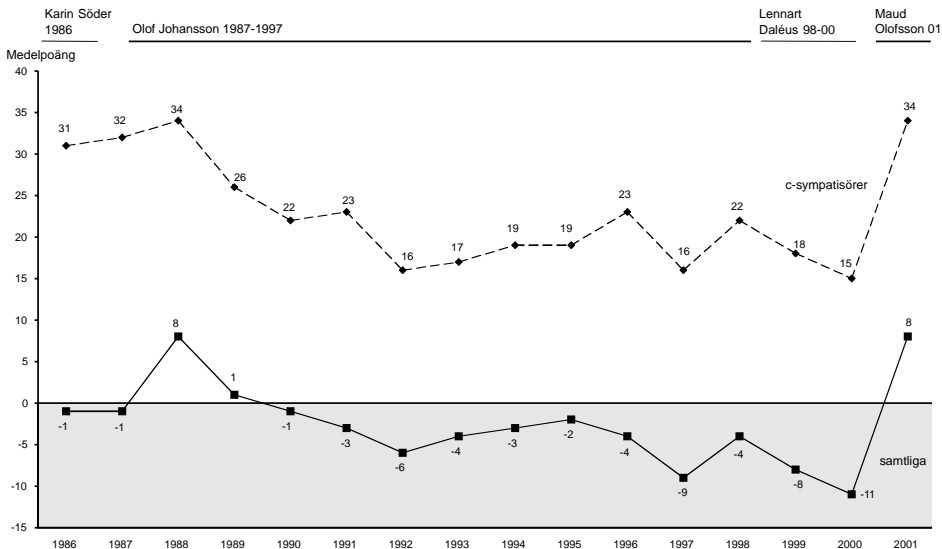
Popularitetsmässigt röner de flesta svenska partiledare en något högre uppskattning 2001 än 2000. I fallet Göran Persson är popularitetsförstärkningen mycket påtaglig (se figur 5). På en skala mellan -50 (ogillar) och +50 (gillar) har Perssons popularitets-siffror bland samtliga svarspersoner ökat från -3 till +9 under senaste året. Bland s-sympatisörer har uppgången varit lika markant, från +18 till +28. Maud Olofsson, centerpartiets nya partiledare, uppvisar också starka siffror. Hon är klart mycket mer uppskattad än föregångaren Lennart Daléus. Gudrun Schyman och Alf Svensson har fortfarande bra popularitetsvärden, men siffrorna stiger endast för Svensson, och då bara lite. Språkrörens popularitet har ökat bland de egna mp-sympatisörerna men minskat bland samtliga svenskar. Nivåerna är låga för båda. Bo Lundgren och Lars Leijonborg har bägge fortsatt svag uppskattningssiffror, men för Lundgren bär det något uppåt, medan Leijonborg ännu inte kan skåda någon ljusning.

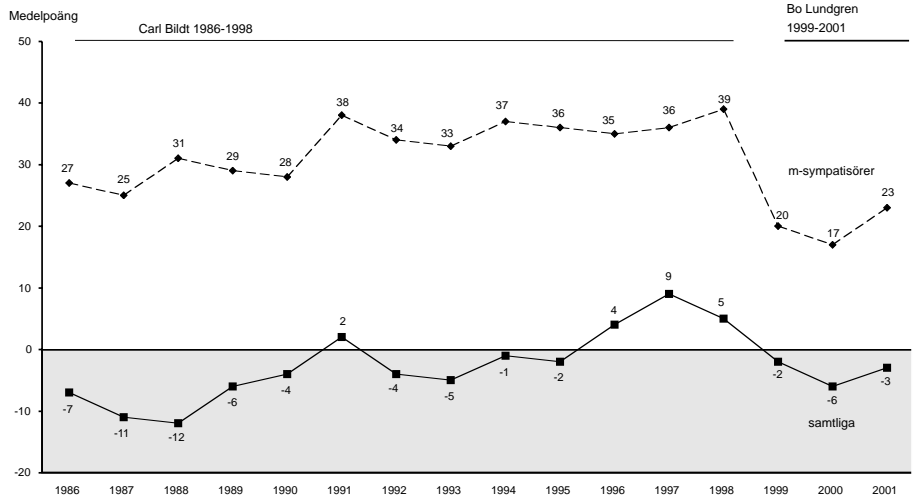
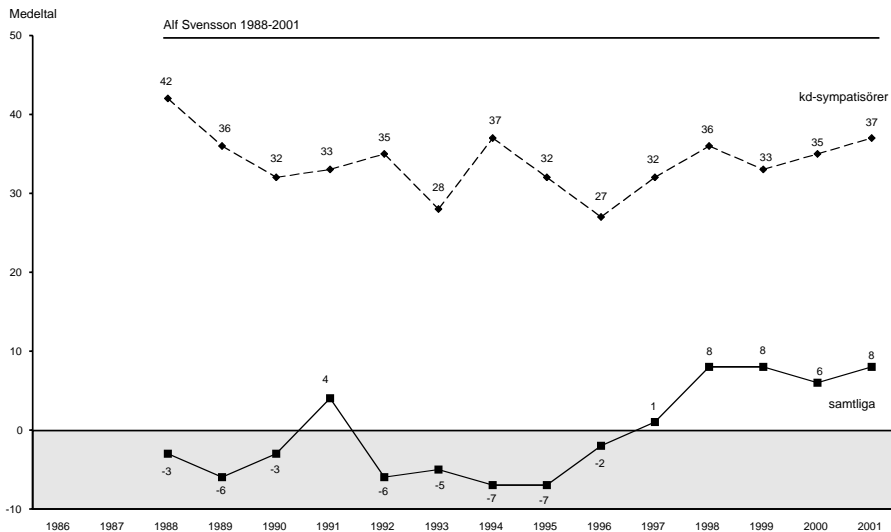
Populära partiledare kan dra röster till sitt parti på samma sätt som impopulära partiledare kan stöta bort väljare. Forskningen har visat att effekterna är begränsade, men de finns där (Holmberg 2000). Partiledare kan fungera som potentiella drag-plåster eller som potentiella sänken för sina partier. Ett bra mått på partiledarnas eventuella förmåga som röstvärare för sina partier får vi om vi jämför partiledarnas popularitet med motsvarande popularitet för det egna partiet. En partiledare måste vara mer uppskattad än sitt parti för att kunna dra röster på sin personliga popularitet. I SOM-undersökningarna mäter vi partiledarnas och partiernas popularitet på samma skala. Det möjliggör en jämförelse. Är de olika partiledarna mer eller mindre uppskattade än sina respektive partier?

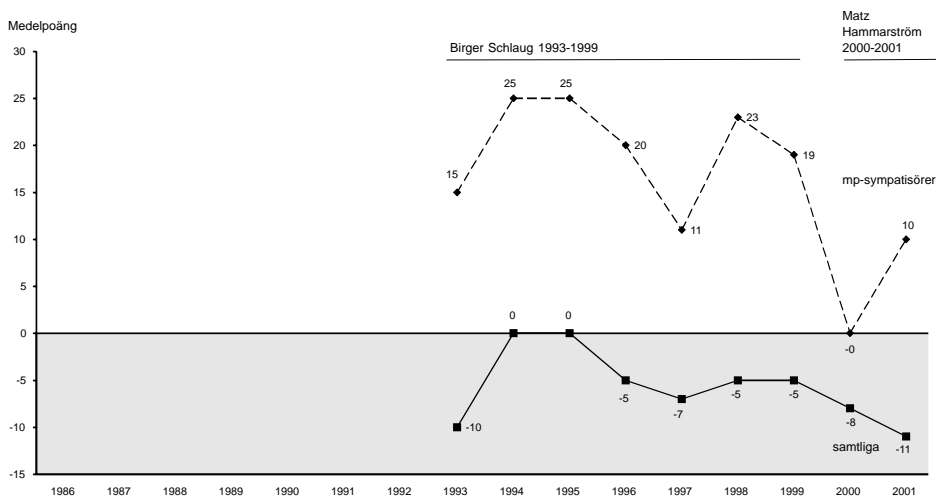
Figur 5 Partiedarpopularitet 1986-2001 (medeltal)

Kommentar: Partiedarnas popularitet har mätts på en elvgradig ogillar-gillar skala med värden mellan -5 (ogillar) och +5 (gillar). Medeltalen för samtliga svars personer respektive för det egna partiets sympatisörer har multiplicerats med tio för att få en skala mellan -50 och +50.

Kommentar:

	1999	2000	2001
mp-sympatisörer	+3	+6	+10
samtliga	-4	-8	-12

Källa: SOM-undersökningarna

Resultaten i tabell 4 ger svaret. I den senaste SOM-mätningen 2001 var det endast två partiledare som var mer populära än sitt parti såväl bland det egna partiets sympatisörer som bland samtliga svarspersoner. De båda partiledarna är Alf Svensson och Maud Olofsson. En ytterligare partiledare var mer uppskattad än sitt parti bland samtliga svarspersoner, men inte bland de egna väljarna. Det är Gudrun Schyman. Övriga partiledare, inklusive Göran Persson, är mindre populära än sina partier, bland egna väljare såväl som bland samtliga svarspersoner. Resultatet för Persson kanske förvånar, men det är inte bara Göran Persson som har rönt en ökad uppskattning det senaste året. Det socialdemokratiska partiet har också vunnit i popularitet, bland egna sympatisörer såväl som bland samtliga väljare. Persson och socialdemokraterna har stigit uppåt tillsammans. En viss växeldragning kan ha förekommit, men faktum kvarstår. Partiet är fortfarande mer uppskattat än Persson.

Slutsatsen av mätningen är alltså att Sverige har två klara dragplåster bland partiledarna inför valet 2002. De är Alf Svensson och Maud Olofsson. Tre potentiella sänken finns också. De är miljöpartiets båda språkrör, som dock hunnit avgå innan valet, och Lars Leijonborg och Bo Lundgren. I alla tre fallen kan vi iakttä mycket svaga popularitetssiffror framförallt bland det egna partiets sympatisörer. Anhängare riskerar att stötas bort. Schyman är ett tveksamt fall. Hon är på väg nedåt popularitetsmässigt men har fortfarande relativt bra siffror. Persson är också ett tveksamt fall.

Han var ett sänke i valet 1998 (Holmberg 2000). Men sedan dess har hans popularitetssiffror stärkts och han närmar sig partiets siffror. Han hinner kanske gå om partiet i popularitet och bli ett dragplåster i valet 2002.

Tabell 4 Partiledarna som dragplåster eller som sänken i kampen om opinionen (medeltalsskillnader)

Partiledarnas popularitet jämfört med det egna partiets bland samtliga väljare

Partiledare	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01
v	+13	+14	+15	+15	+15	+13	+11	+4	+10	+9	+5	+3	+10	+11	+8	+8
s	+10	+9	+4	+2	±0	+1	±0	-2	-2	+3	-4	-8	-10	-10	-7	-2
mp	-	-	-	-	-	-	-	-7	-2	-5	-5	-5	-5	-4	-2	-3
c	±0	-2	+3	+1	-1	-5	-4	-3	-4	-1	-1	-4	-2	-5	-6	+4
fp	+6	+5	+1	+3	+2	+2	±0	±0	+1	-6	-1	±0	-5	-6	-6	-8
kd	-	-	+5	+3	+4	+4	+3	+4	+5	+5	+5	+8	+8	+8	+8	+8
m	±0	-4	-11	±0	-2	+4	+3	+3	+6	+3	+8	+11	+9	-1	-3	-1
Snitt fem partiledare	+6	+4	+2	+4	+3	+3	+2	±0	+2	+2	+1	±0	±0	-2	-3	±0

Partiledarnas popularitet jämfört med det egna partiets bland egna sympatisörer

Partiledare	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01
v	-1	±0	±0	+4	+3	-3	-2	-12	-6	±0	-3	-9	±0	+2	±0	-2
s	±0	+1	-1	-1	-4	-4	-5	-5	-4	-2	-8	-9	-10	-13	-11	-4
mp	-	-	-	-	-	-	-	-14	-7	-7	-8	-14	-12	-12	-27	-17
c	-3	-6	-3	-4	-5	-13	-14	-12	-12	-12	-7	-10	-10	-15	-13	+1
fp	+3	+4	-2	+1	-2	±0	-1	+1	-2	-19	-15	-6	-14	-17	-20	-25
kd	-	-	+1	+1	+2	-3	±0	-4	+1	+2	±0	+3	+3	+4	+3	+3
m	-6	-11	-6	-3	-3	+1	+2	±0	+3	+2	+3	+5	+2	-15	-16	-12
Snitt fem partiledare	-1	-3	-2	-1	-2	-4	-4	-6	-5	-6	-6	-6	-6	-12	-12	-8

Kommentar: Resultaten visar hur populära partiledarna är i jämförelse med sina egna partier. Differensmåttet kan variera mellan +100 (partiledaren mer populär än partiet) och -100 (partiet mer populärt än partiledaren). Plusvärden indikerar m a o att partiledaren är mer populär än partiet, medan minusvärden visar att partiledaren är mindre populär än sitt parti. Partiernas och partiledarnas popularitet har mätts på en gillar-ogillarskala med värden mellan +5 (gillar) och -5 (ogillar). Genomsnittssiffrorna gäller för partiledarna för v, s, c, fp och m.

Den allmänna bilden av uppgång i partiledarpopularitet måste också ses i ljuset av terrorhändelserna hösten 2001. Det gäller inte minst den ökade uppslutningen kring statministern och det regeringsbärande partiet. Men det har också vårats något lite för flera andra partiledare.

Ökande nyhetsintresse

Vi har som medborgare i princip tre sätt att informera oss om vad som händer i omvärlden: vi kan själva iaktta det, vi kan få reda på det genom förmedling av andra människor och vi kan ta del av det genom massmedier. Vilket sätt vi utnyttjar hänger samman med position i samhället, men det allmänna mönstret är att ju längre bort ifrån oss något händer desto större betydelse får medierna. Det är i stort sett bara i närmiljön – vårt hem, vår arbetsplats och den ort där vi bor som vi kan skapa oss en bild själva eller med hjälp av andra. När det kommer till nationella händelser eller, ännu tydligare, internationella skeenden är vi vanligen helt och hållet hänvisade till massmedierna (Hadenius och Weibull, 2002).

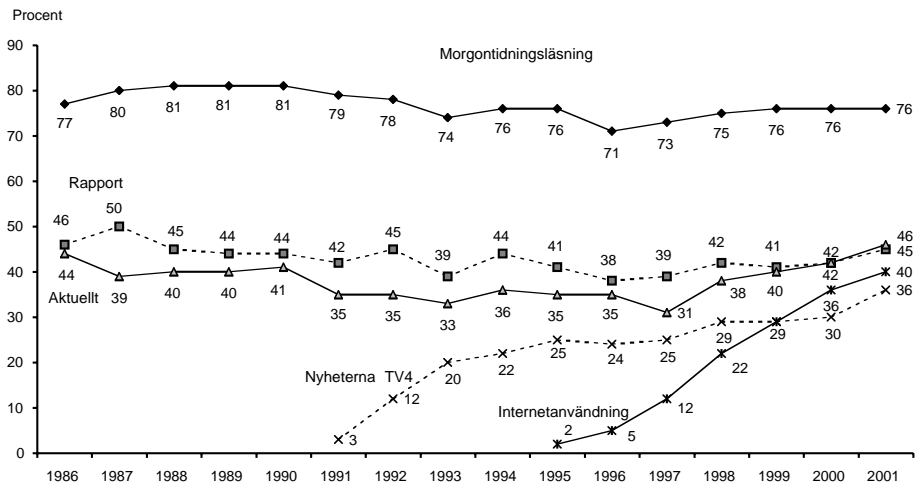
I mediesystemet är det traditionellt dagspress, radio och TV som är de dominerande källorna till kunskap. Medieexplosionen har bidragit till en ökad fragmentarisering genom att allt fler och smalare medier etablerats (Mediebarometern 2002). Framför allt har Internets roll framhållits i detta sammanhang och det har ibland ansetts kunna underminera intresset för de breda medierna, särskilt morgonpressen och TV. Efter nedgången för IT-sektorn har dock prognoserna för nätets betydelse skrivits ner (jfr Lowe Hedmans artikel i denna volym).

Det hindrar emellertid inte att svenska folkets intresse för ny medieteknologi är stort. Svenska hushåll har sedan 1980-talet investerat relativt kraftigt i nya medier. Till en början var det fråga om text-TV och video som expanderade i slutet av 1980-talet, CD-spelaren kom i en andra våg i början av 1990-talet och sedan mitten av 1990-talet står persondatorn och Internet för expansionen. Andra digitala tekniker – DVD-spelare och set-top-box för digital-TV – saknar ännu betydelse men har ökat något mellan 2000 och 2001.

Persondatorspridningen och Internetanslutningen håller samtidigt på att stagnera. Nätet utvecklas visserligen och det skapas nya typer av politiska samtal samtidigt som det påverkar ekonomi och hushållsvanor (e-handel). Men även om hushållens anslutning till nätet stimulerats går persondatorinnehavet och Internetanslutningen allt långsammare. År 2001 var datorinnehavet 63 och Internetanslutningen 60 procent (jfr Annika Bergströms kapitel i denna volym).

Innebörden av det som hänt är att det fortsatt är traditionella medier som står starkast och når den stora massan av medborgare med nyheter (figur 6). Dagstidningsläsningen i Sverige är mycket omfattande och har efter en svag period i början av 1990-talet på nytt börjat öka. Televisionens tre stora nyhetsredaktioner har också en mycket hög andel regelbundna tittare och samtliga har ökat sin publik under de senaste åren, bl a beroende på att varje redaktion numera sänder fler program spridda över dagen. Mellan 2000 och 2001 har nyhetstittandet på Aktuellt och Rapport i Sveriges Television och på Nyheterna i TV4 ytterligare ökat utan att sändningstiden har ökat nämnvärt. Allt talar för att uppgången kan hänföras till det ökade nyhetsintresset som påverkats av det som skedde den 11 september i New York och där just TV-bilderna kom att etsa sig in i våra medvetanden.

Figur 6 Morgontidningsläsning och nyhetstittande i TV minst 5 dagar/vecka samt Internetanvändning (procent)

Kommentar: "Morgontidningsläsning" anger andelen undersökningsspersoner som uppgett att de läser morgontidning minst fem dagar i veckan eller oftare. För "Rapport", "Aktuellt" och "Nyheterna TV4" anges andelen undersökningsspersoner som uppgett att de tittar på respektive nyhetssändning minst fem dagar i veckan eller oftare. Internetanvändning avser andelen som uppger att de använder Internet flera gånger i veckan. Procentbasen utgörs av samtliga svarspersoner i respektive SOM-undersökning.

Vid en sådan stor händelse som terrorattacken var det naturligt att medborgarna sökte sig till de välkända kanalerna. Visserligen belönades inte medierna som samhällsinstitutioner för sin bevakning utan förlorade snarast något i förtroende i förhållande till exempelvis de politiska institutionerna (jfr det följande kapitlet om institutionsförtroende) men allmänheten hyste fortsatt högt förtroende för deras innehåll (jfr Lennart Weibulls kapitel om medieförtroende).

Medieuppmärksamheten hösten 2001 gör det också lättare att förstå det som ibland framställs som en paradox, nämligen att traditionella medier klarar konkurrensen med de många nya.

En viktig faktor som förklarar detta är att de i hög grad kan karaktäriseras som uppdateringsmedier som för sin publik talar om vad som är viktigt att veta just nu. I en komplicerad situation, där publiken har svårt att skaffa sig en överblick får traditionella medier snarast en ökad betydelse. Internets roll har närmast utvecklats till ett medium som hittills främst erbjudit en ytterligare fördjupning av vad andra medier redan uppmärksammat (jfr Hadenius och Weibull, 2002).

Nya värden?

Ett av de utmärkande dragen i 1990-talets utveckling är att fritiden upplevs som allt viktigare och spelar en central roll i medborgarnas förväntningar om det goda livet (Oscarsson, 2002). Samtidigt är gränsen mellan arbete och fritid allt mera flytande. Många privata aktiviteter kan utövas på arbetsplatsen, liksom att delar av arbetet kan göras på datorn i bostaden.

Men det grundläggande mönstret i svenskarnas värderingar är, naturligt nog, mycket stabilt. Det är hälsan, hedern, freden och friheten som är det centrala. Den starka armen, det hedersamma livet och oberoende både inåt och utåt är centrala livsvärden (Oscarsson, 2002).

Samtidigt framförs ofta i debatten att det i ökande utsträckning sker andra slag av värderingsförskjutningar. Det som framför allt påtalats är den förändrade synen på djurens rätt och det stigande intresset för veganism. Forskning på embryonala stamceller är en annan fråga som har skapat samhällsdebatt, liksom frågan om genmanipulerad mat. I samtliga tre exempel är det synen på liv som står i centrum. För att belysa allmänhetens synsätt i sådana centrala värderingsfrågor har SOM-undersökningen 2001 ställt ett antal enkätfrågor som gäller sådana nya problem i samhällsdebatten (tabell 5).

De allra flesta kunde besvara alla de tolv frågorna om vad de hade för åsikter. Det var endast två frågor där fler än tio procent uppgav att de inte hade någon åsikt. Trettiofem procent har ingen uppfattning om Tobinskatten och 19 procent ingen åsikt om forskning på befruktade ägg borde förbjudas. I några av frågorna är åsiktsprofileringen mycket tydlig. Klara majoriteter vill stärka djurens rätt, *inte* tillåta homosexuella par att adoptera barn, *inte* begränsa rätten till fri abort, begränsa utvecklingen av genmanipulerad mat och förbjuda kloning av människor.

De nya frågorna/värdena hänger inte åsiktsmässigt samman på något enkelt sätt. De uppvisar t ex inte några starka inbördes åsiktssamband, även om man kan se vissa internkopplingar mellan de frågor som handlar om liv och hälsa. Några av frågorna uppvisar samband med människornas grad av religiositet (t ex forskning på befruktade ägg), andra med vänster-högerdimensionen (eftersänkta tredje världens skulder (populärast till vänster), Tobinskatten (populärast till vänster), tillåta försäljning av sprit i livsmedelsbutiker (populärast till höger)). Åsiktsskillnaderna mellan kvinnor och män är förhållandevis stora i några av frågorna, t ex när det gäller att förbjuda porr (kvinnor mest för förbud), begränsa utvecklingen av genmanipulerad mat (kvinnor mest för begränsningar) eller att stärka djurens rätt (kvinnor mest för djurens rätt).

Ålderskillnader är alltid intressanta. De kan eventuellt säga något om vad som är på väg. Unga människors åsikter säger kanske något om framtidens värderingsklimat. Störst generationsskillnader i åsikterna återfinns i sex frågor – unga är klart mindre positiva till att förbjuda porr än äldre, unga är *inte* mer positiva till en Tobinskatt än äldre, unga är mer positiva till att homosexuella får adoptera än äldre, unga är mer positiva till aktiv dödshjälp än äldre, unga är mindre negativa till embryonal stamcells-forskning än äldre och unga vill i större utsträckning förbjuda djurförsök inom

Tabell 5 Andel av svenska folket som anser förslaget vara mycket eller ganska bra (procent)

	Samtliga	Kön		Ålder					Utbildning			Ideologisk position			Antal svarande
		Män	Kvinnor	15–19	20–29	30–49	50–64	65–85	Låg	Medel	Hög	Vänster	v/e	Höger	
Stärka djurens rätt	62	56	68	68	65	57	60	70	66	62	54	66	65	54	3 443
Eftersänka tredje världens skulder	47	48	46	54	52	49	43	42	40	53	52	62	43	36	1 637
Tillåta homosexuella par att adoptera barn	20	15	25	39	33	21	14	10	13	22	27	27	18	14	3 449
Tillåta aktiv dödshjälp i Sverige	40	43	37	41	48	44	38	31	37	44	40	40	39	40	1 653
Förbjuda alla former av pornografi	44	26	62	50	32	37	44	64	51	40	38	45	49	39	1 656
Begränsa rätten till fri abort	13	11	15	16	12	11	13	17	16	14	9	9	16	14	1 648
Tillåta försäljning av starköl, vin och sprit i livsmedelsbutiker	50	55	45	38	52	51	56	42	52	50	48	43	48	59	3 461
Förbjuda djurförsök inom medicinsk forskning	26	20	32	46	29	27	23	22	29	27	20	28	32	18	1 643
Begränsa utvecklingen av genmanipulerad mat	71	64	78	53	66	75	74	68	73	69	69	77	69	67	3 442
Förbjuda kloning av människor	85	82	89	67	85	88	88	83	84	85	89	89	82	87	1 655
Förbjuda forskning som använder befruktade ägg (embryonala stamceller)	39	34	44	29	31	40	41	44	44	33	35	38	42	38	1 650
Införa en världsomfattande skatt på alla internationella valuta-transaktioner (s.k. Tobinska)	27	32	22	15	15	27	32	31	28	23	26	38	24	18	3 419
Lägsta antal svarande	1 637	803	833	100	223	525	470	318	703	394	470	512	568	510	1 637

Kommentar: Frågan lyder: "Här återfinns ett antal förslag hämtade från den svenska samhällsdebatten. Vilken är Din åsikt om vart och ett av dem?" Svartalternativen är "mycket bra förslag", "ganska bra"/"varken bra eller dåligt"/"ganska dåligt"/"mycket dåligt förslag" samt "ingen uppfattning". Procentbasen för respektive delfråga utgörs av dem som besvarat frågan, inklusive dem som svarat "ingen uppfattning". Lägsta antal svar i raden längst ned avser den fråga som totalt sett besvarats av minst antal personer. Vissa frågor fanns enbart med i ett av SOM-undersökningens två delurval medan andra fanns med i bägge; därav de stora skillnaderna i antal svar.

medicinsk forskning än äldre. I övriga frågor är åsiktsskillnaderna förhållandevis små mellan olika åldersgrupper. Något samlat tecken på att en generationskamp är på uppsegling i de nya värdefrågorna går inte att hitta. Så stora är inte åsiktsskillnaderna mellan generationerna.

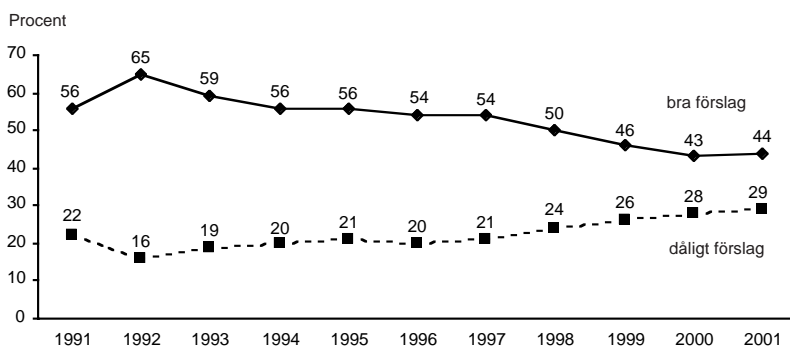
Motstånd mot flyktingmottagning

Flykting och invandrarfrågor har aldrig toppat svenska väljares dagordning över viktiga samhällsproblem. I SOM-studierna tillbaka till 1987 har flykting/invandrarfrågor hamnat på mellan andra (1993) till nionde (1988) plats när vi helt öppet frågat om viktiga frågor/samhällsproblem i Sverige (se tabell 1). År 2001 kom frågan på femte plats med 13 procent som angav den som viktig. När vi med en annan frågeteknik längre fram i SOM-enkäten 2001 bad svarspersonerna ange hur viktiga de ansåg sexton olika politiska frågor var hamnade flyktingar/invandring på 13 plats bland 16 frågor med 26 procent som svarade att frågan var mycket viktig.

Motståndet mot att ta emot flyktingar i Sverige var som starkast i början av 1990-talet (Demker 2001). Enligt SOM-mätningarna var motståndet som allra mest utbrett 1992. Då svarade hela 65 procent av svarspersonerna att det var ett bra förslag att ta emot färre flyktingar. Endast 16 procent tyckte det var ett dåligt förslag. År 2001 var motsvarande andelar 44 procent som ville ta emot färre flyktingar och 29 procent som tog avstånd ifrån förslaget (figur 7). Motståndet mot flyktingmottagningen har minskat. Men takten i nedgången har avtagit och det är fortfarande klart fler som vill ta emot färre flyktingar än som stödjer nuvarande politik.

Figur 7 Åsikter om flyktingmottagningen 1991 – 2001 (procent)

förslag: Ta emot färre flyktingar i Sverige

Kommentar: Förslaget som svarspersonerna fick ta ställning till löd: "Ta emot färre flyktingar i Sverige" och svarsalternativen var mycket bra, ganska bra, varken bra eller dåligt förslag, ganska dåligt samt mycket dåligt förslag. Resultaten visar andelen som svarat mycket eller ganska bra respektive mycket eller ganska dåligt. Endast personer som besvarat frågan är medtagna i procentbasen.

Tabell 6 Svenska folkets inställning till flyktingmottagning efter kön, ålder och partisympati (procent)**förslag:** Ta emot färre flyktingar i Sverige

	Bra förslag	Varken eller	Dåligt förslag	Summa procent
Samtliga	44	27	29	100
<i>Kön</i>				
Män	49	27	24	100
Kvinnor	39	28	33	100
<i>Ålder</i>				
15-19	39	26	35	100
20-29	44	24	32	100
30-49	41	27	32	100
50-64	48	27	25	100
65-85	47	30	23	100
<i>Partisypati</i>				
Vänsterpartiet	30	23	47	100
Socialdemokraterna	44	28	28	100
Miljöpartiet	26	25	49	100
Centerpartiet	41	35	24	100
Folkpartiet	26	29	45	100
Kristdemokraterna	43	30	27	100
Moderaterna	57	26	17	100
Övriga partier	54	24	22	100
Inget parti	52	25	23	100

Kommentar: Se under figur 7. Resultaten kommer från RiksSOM 2001.

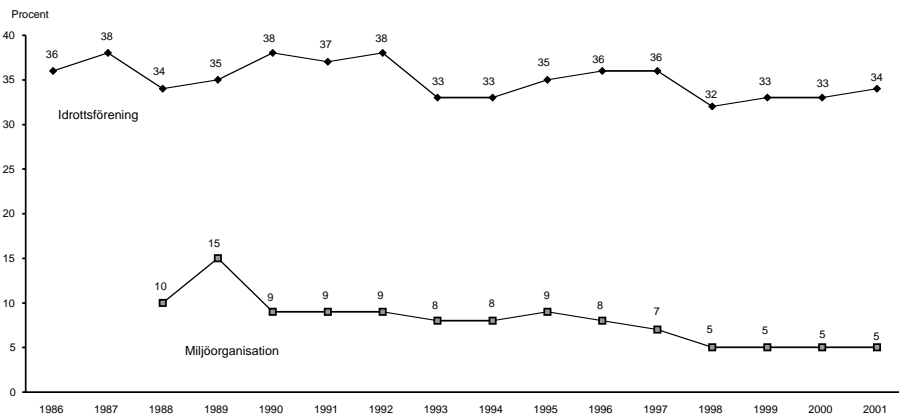
Mönstret i attityderna till flyktingmottagningen känns igen från tidigare. Minst negativa är kvinnor och unga. Män och äldre personer är klart mer negativa. Parti-politiskt återfinns den största andelen flyktingnegativa personer bland moderaternas sympatisörer (57 procent). Anhängare till fp, mp och v uppvisar lägst andelar negativa personer, 26, 26 respektive 30 procent. Bland personer som sympatiserar med något parti utanför riksdagen eller som inte har något bästa parti är andelarna flyktingnegativa klart över genomsnittet, 54 respektive 52 procent. Flyktingnegativa sentiment i Sverige återfinns med andra ord främst bland sympatisörer till moderaterna och bland personer utan sympatier för något av de etablerade riksdagspartierna.

Det civila samhället

Även om värderingar förändras sker det långsamt och vårt dagliga liv uppvisar små skillnader mellan enskilda år. Människors tillit till varandra är fortfarande ett intakt värde i Sverige. Några försvagningstendenser kan inte förmärkas (se Rothsteins kapitel). Detsamma gäller föreningsaktiviteten, det civila samhällets främsta yttrandeform. Medlemskap i exempelvis idrottsföreningar och miljöorganisationer minskar

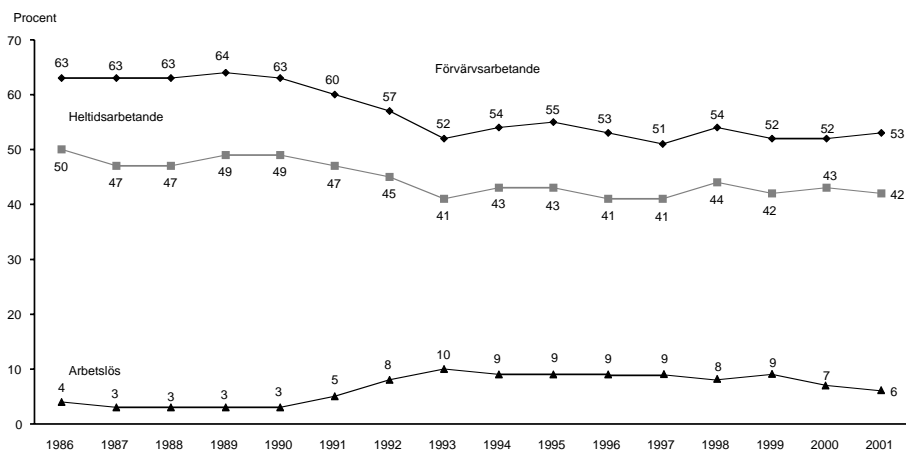
något, men mycket litet. Föreningssverige är ännu inte på allvar hotat på vägen till det nya informationssamhället.

Figur 8 Andel som uppgivit medlemskap i idrottsförening eller miljöorganisation 1985-2001 (procent)

Kommentar: Procentbasen är samtliga svarspersoner.

Figur 9 Andel som uppgivit sig vara förvärvsarbetande, heltidsarbetande eller arbetslös 1986-2001 (procent)

Kommentar: Procentbasen är samtliga svarspersoner 15-80 (85) år. Andelen arbetslösa inkluderar personer i åtgärder och kunskapslyftet.

När det gäller arbetslivet noteras en minskning i andelen förvärvsarbete fram till 1993, medan det därefter varit mer stabilt, låt vara att tendensen är svagt fallande. Tendensen är densamma för andelen heltidsarbete. Andelen arbetslösa fortsätter att vara låg efter toppåren under första hälften av 1990-talet (figur 9).

Att endast hälften av befolkningen mellan 15-85 år är förvärvsarbete på heltid kan tyckas ge stöd åt tanken på ett samhälle med en förändrad syn på arbete. Även om andelen heltidsarbete i de aktiva åldrarna (30-64 år) ligger på 60 procent är det fortfarande en låg andel.

En oroande höst

Förra årets SOM-bok hade titeln *Land, Du välsignade?*. Den lyfte fram den positiva utvecklingen i Sverige. Den goda ekonomin och den starka framtidstron stod i centrum, även om vi också kunde peka på ökande klyftor. Förändringar i omvärlden som till en del är en följd av terrordåden den 11 september står i direkt kontrast till förra årets tendenser.

Den bild som framträder nu hösten 2001, är delvis präglad av vad som hände i USA. Världen och Sverige har skakats om och framtidstron har blivit svalare. Samtidigt har dock uppslutningen kring demokratin och olika politiska institutioner ökat kraftigt, och politiska ledare, särskilt statsministern, har vunnit ett ökat opinionsstöd. Det våras för politiken i terrorkrisens kölvatten.

Noter

- ¹ Procenten är beräknad bland personer som besvarat enkätfrågorna om partiledarpopularitet. Om vi istället beräknar kännedomsprocenten bland samtliga svars personer i SOM, inklusive de personer som hoppat över just partiledarfrågorna, blir resultaten som följer: Schyman 90 procent, Persson 91, Hammarström 41, Nilsson-Hedström 49, Olofsson 74, Leijonborg 86, Svensson 89 och Lundgren 83 procent.

Referenser

- Demker, Marie (2001) Minskat flyktingmotstånd – svår marknad för främlingsfientlig politik. I Holmberg, S och Weibull, L (red) *Land, Du välsignade?* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Hadenius, Stig och Weibull, Lennart (2002) *Massmedier. Press, radio & TV i förvandling*. Stockholm, Albert Bonniers Förlag
- Holmberg, Sören (1993) Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (red) *Vägval*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet

- Holmberg, Sören (1999) Partiröstning och personröstning. *Allmänna valen 1998 del 4*. Stockholm, SCB
- Holmberg, Sören (2000) *Välja parti*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Holmberg, Sören (2002) Lokalpolitiska kändisar. I Nilsson L (red) *Flernivådemokrati i förändring*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (1999) Ljusnande framtid. I Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (red) *Ljusnande framtid*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Oscarsson, Henrik (2002) *Spår i framtiden*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Mediebarometern 2001* (2002) Nordicom-Sverige, Göteborgs universitet
- Weibull, Lennart (2000) Svenska tidningshus i nytt medielandskap. I Wadbring, I, Weibull, L (red) *Tryckt*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet